

LOGISTIKA VA MAHSULOTLARNI ISTE’MOLCHILARGA TAQSIMLANISHINING BUGUNGI HOLATI VA JARAYONLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Karimov Mukhammadyusuf Akramjon o‘g‘li
Toshkent davlat transport universiteti,
Transport tizimlarini boshqarish fakulteti,
Transport logistikasi yo‘nalishi
MTLA-1-25-guruh 1-kurs talabasi
kmuhammadyusuf52@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20379493>

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada yuklarni tarqatish tizimini rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari, logistika jarayonlarini optimallashtirish hamda yetkazib berish jarayonida to‘lovlarni amalga oshirishni naqd puldan naqdga holatini ishga tushurish, shu bilan birgalikda yuklarni tezkor va xavfsiz yetkazib berishni ta‘minlashda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ombor logistikasini rivojlantirishda zaxiralarni kunlik saqlash uchun xarajatlarni takomillashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish bo‘yicha amaliy yechimlar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yuklarni tarqatish tizimini modernizatsiya qilish transport-logistika tarmog‘ining raqobatbardoshligini oshirishga hamda iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlashga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy samaradorlik, ROI ko‘rsatkichi, zaxiralar, debitor qarzdorlik, kreditorlik qarzlari, minus xarajatlar,

KIRISH.

Logistika tashkilotning moliyaviy samaradorligiga turli xil ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. An‘anaviy ravishda logistika oldini olib bo‘lmaydigan operatsion zarurat sifatida qaralgan. Biroq, yaxshi tashkil etilgan logistika tizimi moliyaviy natijalarni yaxshilash uchun ham imkoniyat yaratadi.

Ko‘plab kompaniyalar uchun muvaffaqiyatning asosiy ko‘rsatkichi bu investitsiya rentabelligi (ROI — Return on Investment) hisoblanadi. ROI — bu sof foydaning biznesga jalb qilingan kapitalga nisbatidir. Biznes samaradorligini oshirish uchun ushbu nisbatni yaxshilash, ya‘ni foydani ko‘paytirish va jalb qilingan kapital miqdorini kamaytirish kerak bo‘ladi.

Logistika ROI ga ijobiy ham, salbiy ham ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan ko‘plab usullarga ega. Unda ROI foyda va jalb qilingan kapital o‘rtasidagi asosiy nisbat sifatida berilgan va asosiy tarkibiy qismlar esa quyidagicha batafsil ajratilgan:

- savdo daromadi minus xarajatlar (foydani ifodalaydi);
- zaxiralar (inventory), naqd pul va debitorlik qarzlari hamda asosiy vositalar (fixed assets) esa jalb qilingan kapitalni ifodalaydi.

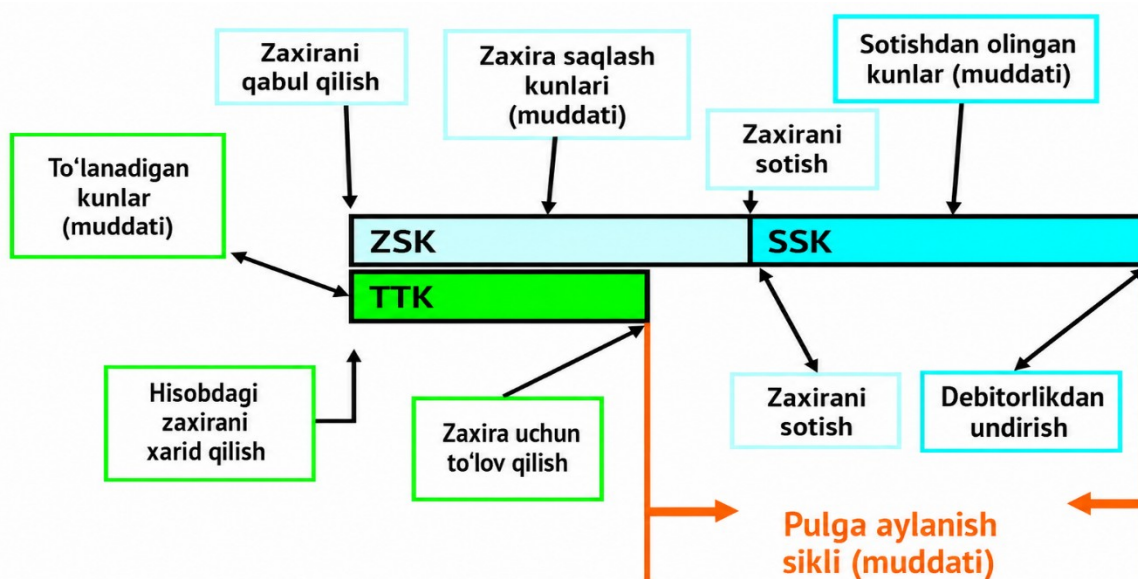
Naqd pul va debitorlik qarzlarga (receivables) “cash-to-cash” sikli hamda buyurtma aylanish vaqti ta‘sir qiladi. Ushbu ikkisi logistikaning eng muhim jarayonlaridan hisoblanadi.

Bundan tashqari, logistika operatsiyalarida ko‘plab asosiy vositalar mavjud bo‘ladi: omborxonalar, taqsimlash markazlari/depolar, transport vositalari va yuklarni qayta ishlash uskunalari. Ularning soni, hajmi va foydalanish darajasi samarali logistika rejalashtirish uchun juda muhim hisoblanadi.

ASOSIY QISM: Aylanma mablag‘lar ta‘minot zanjirlari guruhi (xaridlar, operatsiyalarni rejalashtirish va logistika) uchun qo‘llaniladigan o‘lchovidir, chunki u vaqt o‘lchovidir - ta‘minot

zanjirlarining mohiyati jarayon qancha uzoq davom etsa, biznes shuncha ko'p pul sarflaydi va ta'minot zanjirlarining maqsadi mavjudlikni ta'minlash bo'lsa-da, mahsulotlar eng samarali vaqt oralig'ida yetkazib berilishi kerak. Aylanma mablag'lar samaradorligi past bo'lganda, bu ta'minot zanjirlari guruhining siyosati va jarayonlaridagi kamchiliklarni ko'rsatishi mumkin.

Muddatidan oldin to'lovni amalga oshirgan mijozlarga chegirmalar taklif qilish orqali savdoni tezroq dollarga aylantirishingiz mumkin. Haddan tashqari holatlarda va faqat mijozingiz bilan yaxshi munosabatlarga ega bo'lsangiz, muddatidan oldin to'lovni so'rashingiz mumkin. Kechiktirilgan to'lovlar va foizlardan qochish uchun to'lovlaringizni kuzatib borishga yordam beradi, bu sizga naqd pul oqimini kamaytirish yoki sekinlashtirish orqali biznesingizda ko'proq pulni saqlash imkonini beradi. Agar yetkazib beruvchilar bizga to'lovni amalga oshirish uchun 30 kun bersalar (erta to'lov uchun chegirma bermasdan), bu bepul puldan o'zimizning foydamizga foydalanish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

1-rasm. Cash to Cash (Naqd puldan naqdga) tizimining ishlashining tasviri.

Bunda eng muhim hisobga olinadigan ko'rsatkichlar zaxiralarni saqlash kunlari, sotishdan olingan kunlar, ya'ni debitorlik qarzini undirish kunlari, hamda kreditorlik qarzlarni to'lash kabi jarayonlarning to'liq bajarilishi natijasida vujudga keladi. Cash to Cash pul aylanish siklini hisoblashimiz uchun quyidagi formulani hosil qilib olamiz.

Naqd puldan naqdga = ZSK + SSK + TTK

Bu yerda,

ZSK- zaxirani omborda saqlash kunlari;

SSK- mijozdan pul kelishi, ya'ni saqalashdan sotishga o'tishdagi pulni olish kunlari;

TTK- yetkazib beruvchilarning pulni to'lash kunlari;

Mijoz tugallangan mahsulotni talab qilmaguncha xom ashyo sotib olinmasligi kerak va mijozlarga sotib olingan xizmatni olgandan keyin kechikish bilan hisob-kitob qilinmasligi va to'lanmasligi kerak. Bu ideal holatda, bu yetkazib beruvchilardan tortib mijozlargacha bo'lgan o'z vaqtida tuzilishga yaqin jarayon - bu sizning biznesingiz uchun eng muhim maqsad. Debitorlik qarzlari va inventarizatsiya nolga teng bo'lganda, sizning naqd puldan naqd pulga aylanishingiz vaqti ham nolga teng bo'ladi. Bunday nol kunlik naqd puldan naqd pulga aylanishi, aslida, tejamkor va bu vaziyatda sizning biznesingiz eng yaxshi holatiga yaqin, chunki siz dastlab ko'rsatilgan tsikl vaqtini qisqartirishga muvaffaq bo'ldingiz. Mijozlar buyurtmasi tsikli vaqti metrikasi singari, naqd puldan naqd pulga aylanishi vaqti metrikasi ham biznesingizni yaxshi boshqarish uchun foydali

metrikdir, shuning uchun siz mijozlaringizning buyurtmalarini bajarishga va ta’minot zanjiringizni iloji boricha eng yuqori darajada saqlashga alohida e’tibor berishingiz kerak kabi eng yaxshi OKR dasturiy ta’minot yechimlaridan ba’zilar sizga ta’minot zanjiringizni aniq natijalar bilan yanada uslubiy ravishda yaratishga yordam beradi.

Naqd puldan naqd pulga o’tish sikli - bu biznes yetkazib beruvchilarga inventarizatsiya uchun naqd pul to’lagan va mijozlaridan naqd pul olgan vaqt oralig’i va ushbu kontseptsiya davom etayotgan operatsiyalarni moliyalashtirish uchun zarur bo’lgan naqd pul miqdorini aniqlash uchun ishlatiladi va moliyalashtirish ehtiyojlarini baholashda asosiy omil hisoblanadi.

Biz ishlab chiqarish kompaniyasini boshqarganimiz sababli, naqd pulga aylanma konsepsiyasidan faqat xomashyoni tayyor mahsulotga aylantirish xarajatlari va sotish sur’atini doimo bir xil darajada ushlab turadigan biznesda foydalanish xavfsizdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR: Cash-to-cash ko’rsatkichi tarqatish logistikasida kompaniyaning mahsulot uchun sarflagan pulidan boshlab, xaridordan pul qaytib kelgunigacha bo’lgan vaqtni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu ko’rsatkich logistika jarayonlarining samaradorligini baholash, aylanma kapitalni boshqarish va pul oqimini yaxshilashga yordam beradi. Agar cash-to-cash sikli qisqa bo’lsa, kompaniya mablag’lari tezroq aylanadi, bu esa moliyaviy barqarorlikni oshiradi va qo’shimcha investitsiyalar uchun imkon yaratadi. Tarqatish logistikasida bu ko’rsatkich ayniqsa ombor zaxiralarini boshqarish, transport jarayonlarini tezlashtirish, buyurtmalarni o’z vaqtida yetkazib berish hamda mijozlardan to’lovlarni tez undirish bilan chambarchas bog’liq. Cash-to-cash ko’rsatkichini samarali qo’llash uchun birinchi navbatda ombordagi ortiqcha zaxiralarni kamaytirish, talab prognozini aniq rejalashtirish va inventory aylanish tezligini oshirish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, elektron logistika tizimlari va ERP dasturlaridan foydalanish buyurtma hamda to’lov jarayonlarini avtomatlashtirib, vaqt yo’qotilishini kamaytiradi. Yetkazib beruvchilar bilan qulayroq to’lov muddatlarini kelishish va mijozlardan to’lovlarni tezroq olish strategiyasi ham cash-to-cash siklini qisqartiradi. Transport marshrutlarini optimallashtirish, cross-docking va just-in-time kabi logistika usullaridan foydalanish ham mahsulotning omborda ortiqcha turib qolishini oldini oladi. Natijada kompaniya logistika xarajatlarini kamaytirib, rentabellik va raqobatbardoshlikni oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sifrovie texnologii v logistike i upravlenii sepochyami postavok: analiticheskiy obzor / V.V. Dibskaya [i dr.]; pod obsh. i nauch. red. V.I. Sergeeva. - M.: Izd. dom Visshey shkoli ekonomiki, 2020. - 190 b.
2. Kovray, V. Minskdaqi intellektual transport tizimi / V. Kovray, L. Dubeshko // Fan va innovatsiyalar. - 2021. - No 6. - S. 49-53.
3. 2021-2025-yillarga mo’ljallangan "Transport majmuasi" davlat dasturi to’g’risida [Elektron resurs]: O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Belarus, 2021-yil 23-mart, No 165 // Belarus Respublikasining milliy huquqiy Internet portali. - URL: Rejim dostupa: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=C22100165> (data obrasheniya: 12.01.2022).
4. BelToll tizimi [Elektron resurs] // Elektron to’lov tizimi Belarus Respublikasidan o’tish uchun. - URL: <https://www.beltoll.by/beltoll-system> (murojaat sanasi: 12.01.2022).
5. Kulmamirov, S.A. Sostoyaniye razvitiya intellektualnix transportnix sistem v Kazaxstane / S.A. Kulmamirov, A.A. Abdraxmanovna // Kronos: yestestvennie i texnicheskiye nauki. - 2020. - S. 39-45;

6. Yevstigneev, I.A. Osnovy sozdaniya intellektualnykh transportnykh sistem v gorodskix aglomeratsiyax Rossii / I.A. Yevstigneev. - M.: Per-u, 2021. - 294 b. Avtopilot. Uchuvchisiz avtomobil [Elektron resurs] // TAdviser internet portali. - 2021. - URL: <https://www.tadviser.ru/a/329594> (murojaat sanasi: 12.01.2022).
7. Logistika sun'iy intellekt [Elektron resurs] // TAdviser internet portali. - 2020. - URL: <https://www.tadviser.ru/a/525648> (murojaat sanasi: 12.01.2022). Maksimova, V. Sifrovizatsiya - glavniy trend logistiki [Elektronniy resurs] / V. Maksimova // Konsaltingovaya logisticheskaya kompaniya Lobanov-logist. -2019. - URL: <https://www.lobanov-logist.ru/library/353/63976/> (data obrasheniya: 12.01.2022).
8. Obzor mirovogo opita kommercheskoy dostavki gruzov s pomoshyu dronov [Elektronniy resurs] // Soobshestvo IT-spetsialistov Xabr. - 2017. -URL: <https://habr.com/ru/post/402475/> (murojaat sanasi: 12.01.2022).
9. Bashina, O.E. Vozmojnosti primeneniya globalnix texnologiy Big Data dlya povisheniya effektivnosti logisticheskix protsessov / O.E. Bashina, L.V. Matraeva // Bilim. Tushunish. Ko'nikma. - 2017. - No 3. - S. 186-193.
10. Dybskaya V.V., Sergeev V.I., Lichkina N.N., Morozova Yu.A., Sergeev I.V., Dutikov I.M., Kornienko P.A. Sifrovye texnologii v logistike i upravlenii cepyami postavok: analiticheskiy obzor (Logistika va ta'minot zanjirlarini boshqarishda raqamli texnologiyalar: tahliliy sharh), Moskva, HSE universiteti, 2020, 190 b.
11. Kovrey V., Dubeshko L. Nauka i innovacii, 2021, no. 6, pp. 49-53. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=C22100165>. URL: <https://www.beltoll.by/beltoll-system>.
12. Kulmamirov S.A., Yesbergenova A.A. Kronos: Yestestvennie i texnicheskiye nauki, 2020, pp. 39-45.
13. Evstigneev I.A. Osnovy sozdaniya intellektualnykh transportnykh sistem v gorodskix aglomeratsiyax Rossii (Osnovy sozdaniya intellektualnykh transportnykh sistem v gorodskix aglomeratsiyax Rossii), Moskva, 2021, 294 s. URL: <https://www.tadviser.ru/a/329594>. URL: <https://www.tadviser.ru/a/525648>.
14. MaqsimovaV. - URL: <https://www.lobanov-logist.ru/library/353/63976/>. URL: <https://habr.com/ru/post/402475/>.
15. Bashina O.E., Matraeva L.V. Bilish. Ponimaniye. Umenie, 2017, no. 3. pp.